

BAQLAJON (SOLANUM MELONGENA L.) EKILGAN DALALARDAGI BEGONA O'TLARNING SONI VA TURLAR TARKIBI

Axmedov X.A.

(Tosh DAU)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15178022>

Annotatsiya. Toshkent viloyati Qibray tumanidagi baqlajon ekilgan dalardagi begona o'tlarning turlari tarkibi o'rganilgan. Begona o'tlarning dominant turlari, ifloslanish darajasi va er birligidagi 1m² dagi soni aniqlangan. Begona o'tlar turlarining lotincha nomlari keltirilgan. Eng ko'p uchraydigan begona o't turlari ko'rsatilgan. Sabzavotchilikda navbatlab ekishning keng qo'llanilishi xar bir ekin turiga xos bo'lgan begona o't turlarini aniqlashda ma'lum qiyinchiliklar tug'dirishi bayoon qilingan.

Kalit so'zlar: Dala, baqlajon, begona o'tlar, oila, turkum, tur, tur xillari, yer birligidagi soni-1 m², dona, o'tmishdosh ekin, navbatlab ekish.

Аннотация. Изучен видовой состав сорных растений на посевах баклажана в Кибрайском районе Ташкентской области. Выявлены доминантные виды сорных растений, степен засоренности и их количество на единицу площади в 1 м². Приведены латинские названия сорных растений. Указаны часто встречающиеся виды сорных растений. Изложено, что широкое применение чередования в овощеводстве создает определенные трудности при выявлении видов сорных растений, свойственных каждому виду культуры

Ключевые слова: Поле, баклажан, сорняки, семейство, род, вид, типы виды, количество на единицу площади – 1 м², штук, предыдущий урожай, очередность посадки,

Anatation. We studied the composition of weeds on the field of late eggplant in Kibray district of Tashkent region. It was defined the types of dominant weeds, the graduation of pollution and quantities for a square meters the land. It was given the local and Latin names of the types of weeds. There were shown the most common types of weeds.

It has been stated that widespread use of crop rotation in the vegetable sector poses certain difficulties in identifying weeds specific to each crop.

Key words: Field, eggplant, weeds, family, genus, species, types of species, quantity per unit area – 1 m², pieces, previous harvest, planting order

Kirish.

Begona o'tlar insonlar dehqonchilik bilan shug'ullana boshlagandan beri madaniy o'simliklar hosildorligiga zarar etkazib keldi va hozir ham jyda katta zarar keltirmoqda. Yovvoyi o'simliklar uzoq evolyusion taraqqiyot mobaynida yashashga, ekologik omillarning xar hil ta'siriga o'ziga xos moslashib kelgan va pravard natijada ekologik omillarning salbiy tasiriga madaniy o'simliklarga nisbatan ancha chidamlilikka ega bo'lgan. Shuning uchun ham ular, madaniy o'simliklrga nisbatan tuproqdan namlikni mineral moddalarni va mikroelementlarni oldinoq o'zlashtiradi, natijada tezroq o'sadi, rivojlanadi va madaniy o'simliklarga soya solib, ularda boradigan fotosintez, modda almashinuvi va boshqa jarayonlarni sekinlashtiradi. Sabzavot ekinlarining urug'lari mayda bo'lganligi sababli ular oldiniga nozik maysalar xosil qiladi. Shu

vaqitda ayrim begona o'tlarning maysalari ulardan oldinroq unib chiqadi, bazilari esa barobar unib chiqib, madaniy o'simliklar maysalariga nisbatan tezroq o'sadi, rivojlanadi va zarar etkaza boshlaydi. Ayniqsa ko'p yillik begona o'tlar sabzovot ekinlariga katta zarar keltiradi. Ularning ildiz poyalari, ildiz bachkilari bo'lganligi sababli, oldinroq maysa hosil qiladi, o'toq qilish va qator oralariga ishlov berish vaqtida esa ish sifatiga xalaqit qilib, ko'plab madaniy ekinlarning maysalarini nobud bo'lishiga sababchi bo'ladi. G'o'za, sabzi, piyoz va ko'plab boshqa madaniy o'simliklar vegetatsiya davrining boshlarida begona o'tlarning orasida qolib ketsa, zarari nihoyatda katta bo'ladi, natijada o'suv davrining keyingi fazalalarida ham bu madaniy o'simliklar yaxshi o'sib rivojlanmaydi. [1, 2, 3, 4,]. Begona o'tlar madaniy o'simliklarga o'ralib ularni yotqizib qo'yadi. Madaniy o'simliklar dalalarida ko'p tarqalgan begona o'tlardan eshak sho'ra mineral moddalarni g'o'zaga nisbatan 200 marta ko'p o'zlashtiradi. Parazit begona o'tlar madaniy o'simliklar tanasidagi suv va kerakli oziq moddalarga sherik bo'ladi. Begona o'tlar bilan kuchli ifloslangan dalalarda qishloq xo'jaligi mashinalarining ish unumdorligi va sifati pasayib ketadi. Ko'plab zararkunanda va kasalliklar begona o'tlarda rivojlanadi, keyinchalik madaniy o'simliklar dalalariga o'tadi. Ariq, kanal va boshqa sug'orish tarmoqlarida o'sadigan begona o'tlar suvni yaxshi oqishiga to'sqinlik qiladi, zararkunandalarni va kasalliklarni tarqalish manbayi bo'lib hisoblanadi. Begona o'tlar ma'lum tabiiy immunitetga ega bo'lganligi sababli ularning urug'lari sovuqqa va issiqqa chidamli bo'ladi, unuvchanligini 40-50 yilgacha bemalol saqlay oladi.[5].

Ilmiy tadqiqot muassasalarining malumotiga ko'ra, jamoa xo'jaliklarining begona o'tlar bilan zararlangan dalalaridan 2-3 st don, 30-50 st kartoshka, 30-40- st sabzi, 40-50 st gacha xashaki ildiz mevalar va silos maxsulotlari yo'qatiladi [6].

Begona o'tlar ko'p tarqalgan dalalarda madaniy o'simliklarning xosildorligi sabzavot ekinlarida 10,0% ga , don dukkaklilarda 13,4% ga kartoshkada 6,5 % ga g'allazorlarda 10,6 % ga kamayishiga sabab bo'lishi aniqlangan [7]

G'o'za ekilgan dalalardagi, mevazorlardagi, bug'doyzorlardagi begona o'tlarning turlari tarkibi yaxshi o'rganilgan [8, 9 , 10, 11, 12]. Sabzavot ekinlari ekilgan dalalardagi begona o'tlarning turlari tarkibi, er birligidagi soni va ularning biologik xususiyatlari yaxshi o'rganilmagan. Biz shularni hisobga olib sabzavot ekinlari ekilgan dalardagi begona o'tlarning turlari tarkibini va er birligidagi sonini o'rgandik.

Tadqiqot uslubi. Ilmiy tadqiqot ishlari A.I.Maltsev [13] va B.G. Aleev, A.J. Jo'raqulov, X.A. Axmedov va A.M. Mirzaevlarning [14] taklif qilgan uslublari asosida olib borildi. Buning uchun baqlajon ekilgan dalalarning diagonali bo'ylab yurib bir necha nuqtadan, shu maydonchalarda uchragan begona o't turlaridan gerbariy yig'ildi va ularning botanik nomlari aniqlandi. Begona o'tlar sonini aniqlash uchun esa, o'rganayotgan dalalardan 1 m²dan to'rt takorlanishda maydonchalar ajratib olindi va shu maydonchalarning ichidagi begona o'tlarning turlari tarkibi va soni sanab aniqlandi.

Tadqiqot natijalari. Begona o'tlar avlodini tarqatishga o'ta moslashgan o'simliklar bo'lib, ularning urug'lari xar yili suv, shamol, go'ng, xayvonlar, qushlar, insonlar, qishloq xo'jalik mashinalari va boshqa vositalar orqali madaniy o'simliklar ekilgan dalalarga kirib boradi. Bulardan tshqari ekinzorlarda yashab qolgan begona o'tlar kuzgachan bemalol urug' berishga ulguradi. Ularning urug'lari tuproqqa sochiladi. Kuzda er haydalganda bu urug'larning hammasi tuproqqa aralashadi, unib chiqa olish chuqurligiga tushib qolgan urug'lar unib chiqadi, qolgan urug'larning hammasi chirib ketmaydi ko'pchilgi unuvchanligini 40-50yilgacha saqlay olganligi sababli tuproqda zaxira urug' sifatida saqlanib qoladi. SHuning uchun ham hamma madaniy o'simliklar ekilgan dalalarda begona o'tlarning xar xil turlari uchraydi. Begona o'tlarni

xar tomonlarga o'rganishni va ularga qarshi mukammal kurash choralarini ishlab chiqishni sharoitning o'zi tazo qilmoqda.

Biz ilmiy tadqiqot ishlarimizni Toshkent viloyati Qibray tumani fermer xo'jaliklarining sabzovot ekinlari ekilgan dalalarida olib bordik.

1.1-Jadval.

Baqiljon ekilgan dalalardagi begona o'tlarning turlari va soni
(1 m²/dona)

№	Begona o'tlar turlari		1m ² dagi soni, dona	
			2022	2023
1.	Eshak sho'ra	Amaranthus retroflexus L.	30,0	26,0
2	SHamak	Echinochloa crus-galli (L.) Beauv.	24,0	21,0
3	Olabuta	Chenopodium album L.	13,0	18,0
4	Salomalik	Cyperus rotundus L.	3,0	22,0
5	Qo'ytikan	Xanthium strumarium L.	3,0	4,0
6.	Ituzum	Solanum nigrum	3,0	3,5
7.	G'umay	Sorghum halepense (L.) Pers.	2,0	3,0
8	Ajriq	Cynodon dactylon (L.) Pers	2,0	2,5
9	Qo'yechak	Convolvulus arvenses L.	1,5	2,0
10.	Islandiya roripasi	Rorippa islandica Brob	1,5	1,0
11	Tugmacha gul	Malva neglecta Wall.	0,5	1,0
12	Jingalak otquloq	Rumex crispus L.	0,5	0,75
13	Zubtutum	Plantago major L.	0,5	0,5
14	G'uzor	Abutilon theophrasti Medik	0,5	0,25
15	Qurtena	Sisymbrium irio L.	0,25	0,25
16.	SHotora	Fumaria vaillantii Loisel	0,25	0,25
17.	Sassiq alaf -dog'li konium	Conium maculatum L.	0,25	0,25
18	It qo'noq	Setaria viridis L.	0,25	0,25
19.	Qiziltasma	Polygonum aviculare L.	0,25	0,25
20.	Turli barg toron	Polygonum heterophyllum Lindm.	0,25	0,25
21	Yopishqoq paq - paq	Physalis ixocarpa Brot. Ex Harnem	0,25	0,25
22	Sofiya shuvarani	Descurainia sophia (L.) Webb ex Prantl	0,25	0,25
23.	Bangidevona	Datura stramonium L.	0,25	0,25
24	Paxtatikan	Cirsium ochrolepidium Juss	0,25	0,25
25	Semiz o't	Portulaca oleraceae L.	0,25	0,25
26	Quyong arpa	Hordeum Leporinum L.	0,25	-
27	Taka soqol	Dodartia-orientalis L	0,25	0,25

Jadvalda keltirilgan malumotlardan ko'rinadki, baqlajon ekilgan dalalarda asosan 27 ta turga mansub bo'lgan begona o'tlar turlari uchraydi. SHulardan eng ko'p uchraydiganlari *Amaranthus retroflexus* L. 1 m² da 26-30 dona, *Echinochloa crus-galli* (L.) Beaw. 1 m² da 21-24 dona, *Chenopodium album* L. 1 m² da 13-18 dona, *Cyperus rotundus* L. 1 m² da 3-22 dona, *Xanthium strumarium* L. 1 m² da 3-4 dona, *Solanum nigrum* 1 m² da 3-3,5 dona.

SHuni ham aloxida takidlash lozimki, jadvalda ko'rsatilgan begona o't turlaridan 9 tasi ko'p yillik begona o'tlar bo'lib hisoblanadi. Sabzavotkor xo'jaliklarda xar yili navbatlab ekish keng qo'llaniladi, bir dalaga bir oilaga mansub bo'lgan sabzovot ekinlari keyingi yilga qayta ekilmaydi. Bu esa har bir tur sabzavot ekiniga xos bo'lgan begona o't tur xillarini aniqlashda ma'lum qiyinchiliklar tug'diradi. Baqlajon ekilgan dalalarda uchraydigan begona o'tlarning tur xillari bir tomondan o'tmishdosh ekinga bog'liqligi kuzatildi. O'tmishdosh ekin ekilgan dalada begona o'tlarning turlari va soni qancha ko'p bo'lsa, keyingi yili shu dalaga baqlajon ekilganda begona o'tlarning tur xillari va er birligidagi soni ko'proq bo'lishligi aniqlandi. SHu bilan birga ko'p yillik begona o'tlarning baqlajon ekilgan dalalarda uchrashi, shu dalada baqlajon ekilmasdan oldin ko'p yillik begona o'tlarning mavjud bo'lganligidan darak beradi. CHunki o'tmishdosh ekin ekilgan dalada ko'p yillik begona o'tlarning qaysi turi uchrasa, keyingi yili shu dalaga baqlajon ekilganda shu ko'p yillik begona o't turlarining uchrashligi aniqlandi. Ko'p yillik begona o'tlar sabzovot ekilgan dalalarda ko'pchilik holatda yoppasiga uchramasdan har er – har erda uchraydi, ular shu joylarda o'z vaqtida yo'q qilinmasa, sekin asta ko'payib butun dala bo'ylab tarqalishi kuzatildi.

Xulosa: Baqlajon ekilgan dalalarda asosan 18 ta bir yillik, 9 ta ko'p yillik begona o't turlari uchraydi. Eng ko'p uchraydigan begona o't turlari *Amaranthus retroflexus* L., *Echinochloa crus-galli* (L.) Beaw., *Chenopodium album* L., *Xanthium strumarium* L., *Cyperus rotundus* L., *Solanum nigrum* kabilardir. Baqlajon ekilgan dalalarda uchraydigan begona o'tlardan 9 ta turi ko'p yillik begona o'tlar bo'lib, ularga qarshi kurash choralari ishlab chiqilganda, ko'p yillik begona o'tlarni alohida hisobga olish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bernaz N.I. Razrabotka sistem primeneniya gerbitsidov na semenvodcheskix posevax luka repchatogo. Avtoref. kand. diss. M.:2003, s.17.
2. Kuprenko N.P. Proizvodstvo luka v Belorussii. «Kartofel i ovoшci», 2003, №5, s.8-9.
3. Jidkov V.M., Krivosov I.V. Gerbitsidy na luke. «Zashita i karantin rasteniy», 2003, №6, s.28.
4. Lukyanova O.V. Vliyaniye osnovnykh elementov grebnevoy texnologii vozdel'yvaniya morkovi na ee uroжайnost i svoystva poymennoy lugovoy tyajelosuglinistoy pochvy v yujnoy chasti Nechernozemnoy zony RF: Avtoref. kand. diss., Ryazan, 2004, s.19.
5. Fisyunov A.V. Sornye rasteniya M.: Kolos 1984.
6. Safiyskiy A.M. Rasprostronenie sorniyakov pod strogiy kontrol; J. Zashita rasteniy № 10,1973.
7. Nikitin V.V. Sornye rasteniya flory SSSR. A. nauka 1983
8. Bur'ygin V.A., Djangurazov F.X. Sornaya rastitelnost polivnykh zemel Uzbekistana i biologicheskie osnovy borby s ney. Trudy Tash SXI вып. 43 1975.
9. Sobirov B.Z. Vidovoy sostav sornyx rasteniy bogarnyx posevov lyuserny sovhoza "Gallya-aral" Djizakskoy obl. tr. Sornye rast.Uzbekistana i меры borby s ney. 1978.
10. Axmedov X. A. Sornye rasteniya v posevax xlopchatnika Djizakskoy oblasti, istochniki i puti ix rasprostraneniya. Avtoref.dis... kand. biol. nauk. T.: 1986.,22 s.

11. Jurakulov A., Solovev V. P., Bobaev K. Metodika ucheta stepeni zasoreniya posevov xlopchatnika i drugix kultur v sisteme sevooborota, Tashkent. Izd-vo. FAN. Uz.SSR.1990.
12. Belolipov I. V., Abdullaev A., SHERALIEV A. K voprosu vyavleniya vidovogo sostava sornoy rastitelnosti i tipov zasoreniya posevov xlopchatnika v khozyaystvax KKAR. Sornye rasteniya Uzbekistana i меры борьбы с ними. (Nauch. Tr. Tash SXI). 1990 Вып. 119.с.4-14.
13. Malsev A.I. Sornaya rastitelnost SSSR i меры борьбы с ней. Moskva, Nauka 1962.
14. Aleev B.G., Juraqulov A.J., Axmedov X.A., Mirzaev A.M. metodicheskie ukazaniya po uchetu rasprostraneniya semyan sornyakov i zasorennosti posevov sel'skoxozyaystvennykh kultur v xlopkovyx sevooborotax. Tashkent, 1981.